

نیم نگاهی به اولین کتاب شناسی داستانهای جنگ

■ لطفاً بفرمایید سابقه کتاب شناسی جنگ به چه زمانی برمی گردد؟

□ یکی از کارهای ضروری، برنامه ریزی اساسی در زمینه اطلاع رسانی موضوعات مختلف جنگ است که متأسفانه تاکنون فراموش شده. اگر هم کسی حرفی زده از حد همان حرف، فراتر نرفته است. حجم موضوعات مختلف ادبی، هنری و تحقیقی جنگ ظرفیت یک فرهنگ اساسی را دارد. هنوز بعد از گذشت سیزده سال از جنگ تحمیلی، هیچ کس به طور اساسی به این کار اهتمام نورزیده است. هنوز کتابخانه‌ای تخصصی که در برگیرنده همه این کتابها در رشته‌های گوناگون ادبی، هنری و تحقیقی جنگ باشد تشکیل نشده است. باید توجه داشت که آفرینش آثار خلاق و رمانهای جنگ متناسب با شأن ارزشهای دفاع مقدس، مستلزم داشتن پشتوانه‌ای به نام گنجینه مواد خام جنگ است. هر چه این گنجینه، غنی‌تر و سهل‌الوصولتر باشد بیشتر می‌تواند به رمان‌نویسان ما کمک برساند. ایجاد کتابخانه تخصصی ادبیات داستانی جنگ و اقدام و تدوین کتابنامه‌ها و کتاب شناسیهای توصیفی ادبیات داستانی جنگ حرکتی در این جهت بود. در رابطه با سابقه کتابشناسی جنگ باید گفت که تا این تاریخ (نیمه اول تیر ۱۳۷۴) تعداد ۹ مآخذ یادداشت کرده‌ام که به صورت گذرا و با توضیحی مختصر شرح می‌دهم. قبل از برشمردن این آثار باید تأکید کرد که این کارها به رغم نقایص و کاستیهایشان، از زاویه‌های گوناگون و با درجه‌های مختلف ارزشمندند و برای تدوین فرهنگ بزرگ موضوعات مربوط به جنگ می‌توانند مآخذ خوبی باشند. این منابع عبارتند از:

۱. کتاب شناسی هنر و ادبیات جنگ به کوشش: یوسف راد/ سال ۱۳۶۱
این کتاب آثار هنری جنگ را که به صورت کتاب چاپ شده ضبط کرده است. آثاری مانند: قصه، نمایشنامه، فیلمنامه، شعر، نقد، گزارش، آلبوم عکس که روی هم در برگیرنده ۲۰۱ عنوان شناسه کتاب شناختی است. مزیت این کتاب شناسی در آن است که چون در سالهای اولیه جنگ چاپ شده، کتابهای ضبط شده در آن ارزشمندند و ضبط مجدد آنها بدون در دست

آنچه پیش روی شماست حاصل گفتگویی است با حسین حداد، محقق و پژوهشگر ادبیات داستانی پیرامون کتابشناسی داستانهای جنگ.

کتابنامه داستانهای کوتاه و رمان جنگ در یک جلد، کتابشناسی توصیفی داستانهای کوتاه و بلند جنگ بزرگسالان در دو جلد، کتابشناسی توصیفی داستانهای کوتاه و بلند جنگ کودکان و نوجوانان، کتابنامه و کتابشناسی توصیفی داستانهای کوتاه و رمانهای جنگ ترجمه شده به زبان فارسی در یک جلد از تحقیقات ایشان در زمینه جنگ است.

کتاب شناسی داستانهای انقلاب در گروه سنی بزرگسالان و کودکان و نوجوانان در یک جلد (دفتر ادبیات انقلاب اسلامی)، کتابشناسی قصه‌های قرآنی، پیامبران و ائمه (ع) در یک جلد (واحد مطالعات و تحقیقات اسلامی سازمان اوقات و امور خیریه - قم)، کتابشناسی داستانهای علمی و تخیلی (با همکاری داوود سالک) از کارهای زیر چاپ و در دست انتشار ایشان در زمینه ادبیات داستانی است.

مجموعه داستان و داستان بلند بزرگسالان و ۴۱ کتاب به مجموعه داستان بلند کودکان و نوجوانان اختصاص دارد و نواقص آن نیز عبارتند از: الف: کتاب شناسی توصیفی اکثر کتابها کامل نیست. ب: شیوه توصیف مطالب کتابهای فهرست شده هماهنگ نیست. پ: برخلاف قولی که مؤلف در مقدمه کتاب داده، گاه تحلیل هم ارائه شده است. ت: کتابها دسته بندی و موضوع بندی نشده و از نظر گروه سنی نیز تفکیک نشده است. ث: برخلاف نوشته مؤلف در مقدمه کتاب، آن دسته از مطالب هر کتاب که در زمینه جنگ نیست نیز در کتاب شناسی توصیفی ذکر شده است. ج: نمایه‌های پایانی کتاب هر چند نسبت به موارد مشابه بهتر است ولی کاستیهای فراوانی دارد.

۶. فهرست داستانهای کوتاه درباره جنگ تحمیلی در مطبوعات ایران / تهیه و تدوین دفتر حرفه‌چینی و آرا و مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی / چاپ اول: تابستان ۱۳۷۲، قطع رقی، ۱۸۲ ص.
این کتاب همزمان با برپایی «اولین سمینار بررسی رمان جنگ در ایران و جهان» منتشر شد و در برگیرنده ۱۱۶۹ شناسه داستان از سال ۵۹-۷۱ بود. از این رقم، تعداد ۶۵۲ مورد آن داستان کوتاه و ۵۱۷ مورد آن داستان تکراری است. منبع و مآخذ ثبت و ضبط این داستانها ۲۳ مجله و روزنامه کشور بوده است. نواقص آن عبارتند از:

الف: به دلیل اینکه برخی از محققین کتاب در حد لازم با داستان آشنایی نداشته‌اند، همه داستانهای جنگ ضبط نشده‌اند.
ب: در سرشناسه داستانهایی که نام نویسندگان آن معلوم نبوده اسم مجله یا روزنامه جایگزین شده است که این کار، بازیابی شناسه مورد نظر محقق و مراجعه کننده به کتاب را دشوار کرده است.

پ: این فهرست تنها شامل داستانهای ۲۳ مآخذ مطبوعاتی است و تا آنجا که به یاد دارم حدود پانزده یا شانزده منبع در این فهرست مورد بررسی قرار نگرفته بود؛ از جمله هفته نامه‌ها و مجلات رشد معلم، امید انقلاب، تربیت، رشد جوان، همشهری، کیهان فرهنگی، صف، کلک، گردون، کیهان هوایی و کتاب صبح و

داشتن این منابع، مشکل خواهد بود.

۲. کتاب شناسی جنگ تحمیلی / مرکز اسناد معاونت فرهنگی تبلیغات جنگ - ستاد فرماندهی کل قوا - سال ۱۳۶۷

در حد یک نسخه تایپ شده است که متأسفانه فقط یک بار آن را دیدم و یادداشتهای پراکنده‌ای از آن برداشتم.

۳. فهرست مقالات جنگ تحمیلی در مطبوعات جمهوری اسلامی

از این مجموعه چون در ردیف کتابشناسی نیست می‌گذریم.

۴. جنگ ایران و عراق اثر آنتونی گاردنر به تاریخ ۱۹۸۸ میلادی در انگلستان.

این کتاب شناسی مجموعه کتابهای جنگ را به زبانهای اروپای غربی، فارسی و عربی در برگرفته است. مقاله‌های روزنامه‌ها (در صورتی که از ۵ صفحه بیشتر بوده است) نیز در این کتاب ضبط شده‌اند.

به این مجموعه باید مصاحبه‌ها، سخنرانیها، فیلمهای مستند و سیمانی را نیز اضافه کرد. اشکالات این کتاب را به صورت موجز می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

الف: فقط ۵۰۹ شناسه کتاب شناختی در کتاب آمده که با توجه به حجم آثار مربوط به جنگ رقم قابل اعتنایی نیست.

ب: کتاب شناسی فاقد ثبت و ضبط بخش اعظم کتابهای جنگ چاپ شده در ایران است.

پ: این کتاب شناسی فقط در برگیرنده کتابهای جنگی منتشر شده تا سال ۱۳۶۵ است.

ت: برخی از این کتابها ارتباطی با جنگ ندارند.

۵. کتاب شناسی توصیفی جنگ تحمیلی (۱) / معاونت فرهنگی و تبلیغات جنگ / نگارش سیدهدایت ا... جبلی، به تاریخ ۳۱ شهریور ۱۳۷۰، در قطع وزیری در حدود ۲۹۰ صفحه.

این کتاب شناسی شامل دو گروه سنی «کودکان و نوجوانان» و «بزرگسالان» است و ۲۴۰ عنوان کتاب را در زمینه خاطره، شعر، عکس، فیلمنامه، گاهنامه‌های ادبی، مجموعه داستان، رمان، وصیتنامه، تحلیل سیاسی جنگ و... در بردارد. از این ۲۴۰ کتاب ۳۳ مورد به

روزنامه های انقلاب اسلامی، جهان اسلام، رسالت و ...

ت: بزرگترین نقص کتاب مربوط به بخش نمایه های کتاب است. نمایه های کتاب فقط در برگیرنده نمایه عناوین داستانهاست و فاقد نمایه های نام نویسندگان، مجلات و تاریخ سال انتشار است.

ث: در بعضی موارد، داستان بلند نیز در این مجموعه فهرست شده است (مانند شناسه شماره ۱۱۴) در حالیکه موضوع کتاب فقط داستانهای کوتاه جنگ است.

۷. کتاب شناسی داستانهای کوتاه و رمان جنگ ایران و عراق / به کوشش حسین حداد، با همکاری دفتر هنر و ادبیات ایثار، ۲۷۰ ص، قطع رقعی.

این کتاب شناسی در برگیرنده ۲۱۷ شناسه کتاب کودک و نوجوان، ۲۸۵ شناسه داستانهای چاپ شده در مجلات کودکان و نوجوانان کشور، ۶۰۳ شناسه داستانهای چاپ شده در کتابهای داستانی مقطع بزرگسالان، ۱۰۶ شناسه نقد داستانهای جنگ و قریب به ۱۱ گونه نمایه است. عمده ترین اشکال این کار شتاب و تسریع برای چاپ کتاب بود. این مسأله موجب شد که حتی خاطره و قطعه ادبی و قصه انقلاب نیز به این فهرست راه پیدا کند و این همان چیزی بود که ما را واداشت از شهریور ۱۳۷۲ تاکنون به تصحیح و تکمیل این مجموعه پردازیم.

۸- کتاب شناسی جنگ تألیف ا.ا. جدی / دفتر سازه های امن و وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۶۵ (۲۶۴ ص) در قطع رحلی
این کتاب شناسی به معنای اخص جنگ ایران و عراق اختصاص ندارد و مؤلف هر کتابی را که به گونه ای به مقوله جنگ مربوط می شده ثبت و ضبط کرده است. کتاب شامل سه فصل است:

فصل اول: درباره حفظ آثار جنگ در رابطه با هنر تاریخی شیعه در زمینه های معماری، حسینیه، تکیه، مقابر ائمه و امامزاده ها، سقاخانه، خانقاه، حظیره می باشد. مطالب این بخش ربطی به موضوع جنگ ایران و عراق ندارد.

فصل دوم: مقدمه کتاب شناسی جنگ: هدف این مبحث بیان دیدگاههای مختلف نگارندگان و مؤلفانی است که در زمینه جنگ قلم به دست گرفته اند.

فصل سوم: در این فصل که بخش اصلی کتاب شناسی نامبرده است، حدود ۱۵۰۰ جلد کتاب و نشریه که به طور مستقیم یا غیرمستقیم با مقوله جنگ ارتباط داشته ثبت و ضبط شده است. فهرست براساس نام نویسنده و یا ناشر و به صورت الفبایی تنظیم شده است. در این کتاب شناسی از مجموعه داستان و رمان جنگ به زبان فارسی و رمان جنگ ترجمه شده به زبان فارسی گرفته تا فصلی از مقدمه ابن خلدون (که به جنگ و روشهای ملتهای مختلف اختصاص دارد) و مغازی (که تاریخ جنگهای پیامبر است) و

کتابهایی مانند «ایران در دوره سلطنت قاجار» و «جنگ داخلی لبنان» و «استفاده از گاز میکروبی در جنگ»، ثبت و ضبط شده است.

۹. مجموعه مقالات سمینار بررسی رمان جنگ در ایران و جهان / به کوشش دفتر هنر و ادبیات ایثار چاپ زمستان ۱۳۷۳ در قطع وزیری
این کتاب مجموعه مقالات رسیده به دبیرخانه سمینار اولین رمان جنگ در ایران و جهان است. محمد حنیف در یکی از مقاله های کتاب تحت عنوان «ده سال رمان و داستان بلند جنگ» حدود سی و سه داستان بلند و رمان جنگ (گاه همراه با توصیف و گاه همراه با تحلیل) معرفی کرده است. رمانهای معرفی شده فاقد داده های آماری لازم برای شناسه کتاب شناختی است. البته سعی مؤلف مشکور است چرا که حداقل تعدادی از داستانهای جنگ را ضبط کرده است.

اخیراً هم شنیده ام آقای عطا الله ابطحی به مشاورت آقای علیرضا کمری سرگرم تدوین یک کتاب شناسی گسترده در زمینه کتابهای جنگ هستند که در برگیرنده کلیه کتابهای جنگ در رشته های گوناگون هنری است.

■ شما کار کتابشناسی داستانهای جنگ ایران و عراق را از چه زمانی و با چه انگیزه و اهدافی شروع کردید؟ ارتباط کار شما با کتابخانه ادبیات داستانی جنگ چیست؟

□ تا آنجا که به یاد دارم فکر اولیه تهیه فهرستی از داستانهای جنگ ابتدا در مجله «سوره» نوجوانان مطرح شد. در یکی از شماره های این مجله فهرست کوتاهی از چند کتاب داستانی جنگ کودکان و نوجوانان به کوشش خانم مرضیه طهمورثی نژاد ارائه شده بود و همچنین از خوانندگان و نویسندگان دعوت به همکاری و تکمیل فهرست شده بود. آنگاه به سال ۱۳۷۰ در زمینه ادبیات بزرگسالان کتاب «نیم نگاهی به هشت سال قصه جنگ» از مستقیم معاصر آقای رهگذر منتشر شد که تعدادی از داستانهای جنگ را مورد نقد و بررسی قرار داده بود. در این کتاب حداقل تعداد ۵۶ داستان جنگ ثبت و ضبط شده بود. از اینها که بگذریم شروع رسمی و اساسی کار تحقیقی در زمینه داستانهای جنگ به روزهای پایانی تیرماه ۱۳۷۲ برمی گردد. در آن زمان آقای رحماندوست در دفتر هنر و ادبیات ایثار در زمینه رمان جنگ حرکت تازه ای شروع کرده بودند.

ایشان تصمیم داشتند در کنار این حرکت (و همچنین به دلیل برگزاری اولین سمینار بررسی رمان جنگ) فهرستی از داستانهای منتشر شده در زمینه جنگ نیز تهیه گردد تا معلوم شود جایگاه داستان جنگ کجاست؟ آقای رحماندوست معتقد بودند که حتی به طور تخمینی هم که شده باید وضع پیشینه داستان جنگ معلوم شود. زمانی که ما توسط استاد ارجمند آقای رهگذر به آقای رحماندوست معرفی شدیم و کار را شروع کردیم در نیمه های راه بودیم که اتفاقاً در یکی از روزها

جمعی از داستان نویسان جنگ برای بررسی راههای پربار کردن برنامه سمینار، در این دفتر بحث و گفتگو می کردند. بیشتر آنها تعداد داستانهای نوشته شده جنگ را از ۳۰ الی ۴۰ مورد بالاتر نمی دانستند در حالی که ما با آنکه در نیمه راه بودیم حدود ۲۰۰ الی ۳۰۰ شناسه داستان ضبط کرده بودیم. به هر حال شروع حرکت نسبتاً فراگیر رمان نویسی جنگ در دوران بعد از قطعنامه، مستلزم این بود که راه طی شده قبلی مشخص شود تا علاقه مندان به حفظ آثار و ارزشهای دفاع مقدس به جدیت ادامه کار بیشتر پی ببرند.

در رابطه با بخش دوم سؤالتان باید بگویم که این کتاب شناسی در اصل پایه و اساس کتابخانه ادبیات داستانی جنگ محسوب می شود. برای تجهیز و تشکیل چنین کتابخانه تخصصی ای ابتدا شناسایی کتاب لازم بود و خرید کتابها در مرحله دوم قرار داشت. مزیت این تحقیق آن است که ما در کنار شناسایی داستانهای جنگ توانسته ایم نوددرصد آنها را تهیه کنیم و در کتابخانه نگه داریم. افزون بر این ما از هر کتابخانه ای که کتابی گرفته ایم - حتی از کتابخانه های شخصی - شماره رده بندی کتابها را یادداشت کرده ایم تا در مواقع لزوم در اختیار محققان و یا منتقدان بگذاریم. این کتاب شناسی و این کتابخانه برای هیأت داوران «انتخاب کتاب سال دفاع مقدس» هم بسیار کارساز و قابل استفاده خواهد بود. البته با وجود اینکه آنها از جریان امر مطلع بودند ترجیح دادند که از آن استفاده نکنند در حالی که منبعی مشابه این کار وجود ندارد.

■ شیوه شما در تحقیق و شناسایی و ثبت داستانهای جنگ و تهیه کتابها چگونه بود؟

□ روند کار گروه اولیه کتاب شناسی - که همان یک ماه و نیم قبل از برگزاری سمینار سرگرم تحقیق بودند - به این شکل بود که به کتابخانه های عمومی و گاه خصوصی تهران مراجعه می کردیم و تک تک کتابهای داستانی را بررسی نموده، داستانهای جنگ را شناسایی و ضبط می کردیم. نتایج این مرحله - هرچند که کم اشتباه هم نبود - به صورت کتاب در همان شهریور سال ۱۳۷۲ چاپ و منتشر شد. در مرحله دوم که مرحله تجدیدنظر در اثر قبلی بود دیگر هیچ کدام از گروههای اولیه در آن کار شرکت نداشتند. کار تصحیح و تکمیل این کتاب شناسی به صورت انفرادی انجام شد و در این مرحله ما راههای دیگری را نیز تجربه کردیم مثل بررسی نقدها و معرفی کتابها در مطبوعات، از طریق خرید کتابهای داستانی، استعلام از خود داستان نویسان، فهرستهای ارائه شده توسط مؤسسات انتشاراتی کشور و ...

متنوع کردن راههای تحقیق موجب شد داستانهای جنگی جدیدی را ثبت کنیم که معمولاً در هیچ جا نشانه ای دال بر جنگی بودن آنها نبود، حتی گاهی شکل کار و نوع تفکر و نگارش نویسنده در این آثار به گونه ای بود که بعضیها

● اخیراً دسته ای از داستانهای جنگی با موضوع عشقی دستمایه کار برخی از نویسندگان قرار گرفته که ملغمه ای است از مزخرفاتی به نام عشق و تراوشهای درونی خود نویسنده که انعکاس ترس و نفرتشان از هشت سال دفاع مقدس را نشان می دهد.

باورشان نمی شد که این آثار داستان جنگی هستند.

■ آیا در ضبط داستانها از الگوی خاصی در کتاب شناسی تبعیت کرده اید؟ اگر چنین است این الگوها چه مشخصاتی را در بر می گیرند؟

□ بله. ما دفعه اول (گروه اولیه تحقیق) به دلیل وقت کمی که داشتیم و از طرفی دفتر هم می خواست هرچه زودتر این کتاب را در کنار «سمینار بررسی رمان جنگ» منتشر کند بر اساس شناسه های ارائه شده از طرف «دفتر مطالعات ادبیات داستانی» وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی عمل کردیم ولی در مرحله دوم که به تکمیل و تصحیح کار پرداختیم، متوجه شدیم که آن شناسه ها کامل نیستند. در اقدامات بعدی، الگوهای بهتری را تجربه کردیم. در اینجا لازم می دانم از دوست فاضل و اندیشمند آقای علیرضا کمری که از دست اندرکاران «دفتر ادبیات و هنر مقاومت» هستند و جناب آقای صمدزاده کتابدار برجسته و مرجع کتابخانه «حوزه هنری» تشکر کنم که برای تهیه یک الگوی مناسب کار مدتها وقتشان را صرف مشارکت و همکاری و هماهنگی با ما کردند. الگوی شناسه ها در هر بخشی از این تحقیق اندکی متفاوت است ولی داده های آن کامل و یکی است و خواننده را از مراجعه به کتابهایی که ما آنها را فهرست کرده ایم بی نیاز می کند. در آغاز کار ابتدا نیرویمان را صرفاً روی کتاب شناسی متمرکز کردیم ولی بعدها جداول آماری را نیز در دستور کارمان قرار دادیم. پس از آن به توصیه و تشویق سرکار خانم زهرا زواریان سردبیر سابق مجله «ادبیات داستانی» نمودارسازی برای جداول آماری را نیز به این مجموعه اضافه کردیم و بدین صورت کار را از جهات گوناگون تکمیل کرده، آن را گسترش دادیم.

■ شما چه داستانهایی را با عنوان داستان جنگ ثبت و ضبط کرده اید؟ آیا در این زمینه تقسیم بندی خاصی در نظر داشتید؟

□ نسبت داستانهای ضبط شده در این کتاب با داستان جنگ به معنای اخص آن، نسبتی یکدست نیست. این نسبت در هر داستان به تناسب آن کتاب کم یا زیاد شده است. داستانهای درباره عملیات در جبهه های غرب یا جنوب، داستانهای درباره جنگ، داستانهایی از جنگ، داستانهایی در

حاشیه جنگ، حوادث پشت جبهه، داستانهایی با پسزمینه جنگ، جنگ شهرها، خانواده شهدا و جنگ، عملکرد منافقین در ارتباط با جنگ، کودکان و جنگ تحمیلی، بچه های شهدا، زن و نقش او در جنگ، سقوط و آزادسازی شهرهای تحت اشغال نیروهای عراق... موضوعات فراوان دیگر، همه تحت عنوان کلی داستانهای جنگ ثبت شده است. اخیراً نیز دسته ای از داستانهای جنگی با موضوع عشقی دستمایه کار برخی از نویسندگان قرار گرفته که ملغمه ای است از مزخرفاتی به نام عشق و تراوشهای درونی خود نویسنده که انعکاس ترس و نفرتشان از هشت سال دفاع مقدس است.

در رابطه با تقسیم بندی داستانهای جنگ باید بگویم تا الآن تقسیم بندیهای متعدد و متفاوتی ارائه شده است و تا جایی که در خاطر من هست، چند نوع از آنها در کتاب «نیم نگاهی به هشت سال قصه جنگ» از رضا رهگذر برای اولین بار مطرح شد. در این کتاب داستانهای جنگ از دیدگاههای متفاوت مورد تقسیم بندی قرار گرفته است. یک موردش به این شکل است: آثار جنگ در جهت تأیید مقاومت مردم، آثار جنگ در جهت نفی مقاومت مردم و کاشتن بذر تردید و تزلزل در روحیه مردم - و آثاری که چدار و مریز که اگر چه جنگ را نفی نکرده اند، آن را تأیید نیز نکرده اند. تقسیم بندی بعدی این گونه است: آثاری از جنگ، آثار درباره جنگ و آثار در حاشیه جنگ.

تقسیم بندی نوع سوم به این شیوه است: جنگ با دشمن داخلی مثل کردستان، جنگ با دشمن بعثی، جنگ دریایی با آمریکا در خلیج فارس تقسیم بندی بر اساس زاویه دید به روشهای تک گویی، تک گویی درونی، نامه نگاری و...، تقسیم بندی بر اساس موضوع: آزادگان، شهدا، همسران شهدا، مهاجران و مانند آن، که از تقسیم بندیهای پیشنهادی مؤلف این کتاب است.

مورد دوم تقسیم بندی کار آقای نجف زاده بار فروش در مقاله «تأملی در داستان نویسی امروز ایران و داستانهای جنگ» بود که به سال ۱۳۷۰ در «سمینار بررسی ادبیات انقلاب اسلامی» ارائه شد. تقسیم بندیهای پیشنهادی ایشان عبارتند از:

تقسیم بندی بر اساس نوع زبان و دید و بیان داستانها که شامل دو مقوله کلی جدی (حماسی و غیر حماسی یا رزمی و غیر رزمی) و غیر جدی (شامل داستانهای معمولی، عاطفی و ساده - اندوهناک و تراژیک - طنز) است. تقسیم بندی از نظر گروه سنی، تقسیم بندی بر اساس مکان

داستانهای جنگ (مکان داخلی، مکان خارجی به معنای خارج از خاک ایران، دریایی، خشکی یا زمینی، هوایی، جنگ داخلی، جنگ خارجی با عراق و آمریکا، جنگ و آثار آن در روستاهای مناطق جنگی و غیر جنگی، جنگ و آثار آن در شهرهای مناطق جنگی و غیر جنگی، مکان و فضای بسته، مکان و فضای باز) تقسیم بندی بر اساس شخصیتهای داستانی، تقسیم بندی داستانهای جنگ از نظر قالب، تقسیم بندی داستانهای جنگ از نظر موضوع، تقسیم بندی داستانهای جنگ از نظر عاطفی و یا غیر عاطفی، داستانهای جنگ مربوط به مردان یا زنان، تقسیم بندی داستانهای جنگ از نظر سبک (ساده، رئالیسم، رئالیسم جادویی، سوررئالیسم، سمبولیسم).

اما سومین مورد تقسیم بندی که من تاکنون دیده ام باید از کار آقای محمد حنیف در کتاب «مجموعه مقالات سمینار بررسی رمان جنگ» یاد کنم. در این کتاب آقای حنیف یک تقسیم بندی بیشتر ارائه نداده اند. به این ترتیب که ایشان رمانها را به رمانهای مثبت نگر و خوشبین به جنگ، رمانهای منفی نگر و بدبین به جنگ و رمانهای جنگ در نگاه سوم تقسیم کرده اند. متأسفانه نویسنده در مورد دسته سوم تقسیم بندی خودشان تفسیر و تحلیل روشنی از مشخصات و ویژگیهای این گونه داستانهای بلند با رمان جنگ نداده اند. ایشان برای تقسیم بندی مورد سوم چهار مثال آورده است: «باغ بلور» از محسن مخملباف، «زمین سوخته» اثر احمد محمود، «سفر کسرا» نوشته جعفر مدرس صادقی و «یک شب ماه می آید» از مصطفی زمانی نیا. افزون بر اینکه معلوم نیست چرا این چهار نوع کار را در کنار هم قرار داده اند، باعث تعجب است که چرا «سفر کسرا» را در این ردیف جای داده است. از سراسر این رمان ۱۷۳ صفحه ای فقط صفحات پایانی کتاب حضوری کمرنگ از رزمندگان را به صورت خیلی حاشیه ای نشان می دهد.

خود ما چون فرمهای اطلاعاتی منظمی را که بر اساس خلاصه نویسیها تهیه کرده ایم آمارگیری نکرده ایم، تقسیم بندی مستندی نداریم. اما تا آنجا که توانسته ایم کوشیده ایم داستانهایی را که به گونه ای عنصر جنگ در آنها مشهود است، ثبت کنیم. برخی از این داستانها مثل رمان «گیسو» از قاضی ربیعاوی دارای پس زمینه ای از جنگ هستند و به هیچ وجه عناصر غلیظ جنگ و جبهه

نیز در آن وجود ندارد.

با وجود این، یک نکته مهم را باید به این تقسیم‌بندیها اضافه کرد: ما باید در این تقسیم‌بندیها تکلیف داستانهایی را که در جهت نفی هویت ملی کشور و کیان نظام نوشته شده‌اند، مشخص کنیم؛ مانند داستان «او را که دیدم زیبا شدم» نوشته شیوا ارسطویی یا «چراغهای رابطه» اثر خاطره حجازی و یا «جنگ دوست داشتنی و داستانهایی دیگر» نوشته مسعود بهنم که اظهار من الشمس است و یک داستان بلند دیگر که به دلیل بوی تعفنی که دارد از ذکر نام آن معذورم. ان شاء الله اگر فرصتی بود می‌کوشیم که تقسیم‌بندی موضوعی داستانهای جنگ و در صد اختصاص این داستانها را به هر کدام از موضوعات جنگ تدوین کرده و ارائه کنیم. برای آنکه تحقیقمان کامل باشد نیز کوشیده‌ایم همه داستانهای جنگ را بدون توجه به درونمایه آنها ضبط کنیم. نه تنها داستانهایی ضد جنگ بلکه داستانهایی نیز که به شدت تحت تأثیر دیدگاه خاص نویسنده بوده‌اند از دید ما نیفتاده‌اند. هدف ما تهیه فهرستی نسبتاً کامل برای پژوهشگران و منتقدان بوده است.

■ آیا این تحقیق خاص گروه سنی بزرگسالان است یا کودکان و نوجوانان را هم شامل می‌شود؟ شما در زمینه داستانهایی جنگ در مطبوعات نیز، کار کرده‌اید؟

□ کتاب اولی که همزمان با سمینار منتشر شد شامل چهار بخش بود: کتاب شناسی داستانهایی کودکان و نوجوانان ویژه کتاب، کتاب شناسی داستانهایی کوتاه و بلند جنگ در مجلات کودکان و نوجوانان، کتاب شناسی داستانهایی کوتاه و بلند و رمان جنگ بزرگسالان و نقدشناسی داستانهایی جنگ (تدوین فهرست داستانهایی کوتاه جنگ مطبوعات - اعم از مجلات و روزنامه‌ها - به عهده دفتر مطالعات ادبیات داستانی بود). در شکل جدید این کتاب که آن را ما تصحیح و تکمیل کردیم چند تغییر انجام شده است: اولاً بخش مطبوعات کودکان و نوجوانان را حذف کرده‌ایم تا فصل الحاقی کتاب «دفتر مطالعات ادبیات داستانی» شود و ثانیاً بخش داستانهایی جنگ در آینه آمارها و نمودارها را به کتاب شناسی اضافه کرده‌ایم که ارزش کار را چندبرابر کرده است. جدا از اینها کتاب شناسی داستانهایی کوتاه، بلند و رمانهای جنگ ترجمه شده به زبان فارسی را نیز تهیه کرده‌ایم که در مجموعه‌ای جداگانه همراه با کتاب شناسی توصیفی آن به چاپ خواهد رسید. به طور خلاصه اگر بخواهیم سرفصلهای اصلاح کتاب را نام ببریم، این سرفصلها عبارتند از: ۱. اصلاح غلطهای چاپی و اشتباهات دیگر عناصر شناسه‌ها که در چاپ قبلی ناخواسته به گونه‌ای اشتباه ضبط شده بود. ۲. تکمیل نام و نشان داستانهایی جنگ از سال ۱۳۵۹ لغایت ۱۳۷۱. ۳. افزودن مشخصات داستانهایی جنگ منتشر شده از اسفند ۱۳۷۱ تا پایان سال ۱۳۷۳ و

همچنین الحاق بخش داستانهایی جنگ در آینه آمارها و نمودارها.

این نکته را هم باید اضافه کرد که چون در این گونه کارها معمولاً محقق قصد ارائه نقد و تحلیل ندارد، بر اساس این اصل ملاک داستان بودن یا داستان نبودن اثر را بر اساس مندرجات روی جلد یا ادعای مؤلف در مقدمه کتاب تعیین کرده‌ایم. چه بسا تعدادی از آنها قصه‌واره‌اند و یا به خاطر نزدیکی، اما ما آنها را بدون توجه به این مسئله و یا ضعیف و قوی بودن داستان فقط به لحاظ داشتن ویژگیهای عناصر داستانی، در این مجموعه فهرست کرده‌ایم.

■ اگر ممکن است لطفاً آماری کلی از این کتاب شناسی بدهید و همچنین بفرمایید کارهای آماده شد در چند مجلد است؟

□ کل فیشهایی که تا این تاریخ جمع‌آوری کرده‌ایم، حدود ۱۲۰۰ الی ۱۳۰۰ عدد است که از این تعداد، کمابیش ۷۹۰ شناسه داستان گروه سنی بزرگسالان است و در این گروه ۶۹ شناسه آن به داستان بلند و رمان جنگ بزرگسالان و بقیه به داستان کوتاه اختصاص دارد.

حدود ۲۹۰ داستان نیز به گروه سنی کودکان و نوجوانان اختصاص دارد که ۲۸ شناسه آن در زمینه داستان بلند و رمان جنگ و بقیه داستانهایی کوتاه با موضوع جنگ است. در بخش نقد نیز در حدود ۱۵۸ شناسه نقد داستان جنگ فهرست کرده‌ایم.

درباره اطلاعات دیگری که قابل ارائه است می‌توان این موارد را برشمرد:

سال ۱۳۶۸ با انتشار حدود ده رمان جنگ، سال ۱۳۶۹ با انتشار نه رمان و سال ۱۳۶۳ با انتشار هشت رمان جنگ به ترتیب پرکارترین سالهای رمان‌نویسی جنگ بوده است. حجیمترین رمانهای جنگ که تا پایان ۱۳۷۳ نوشته شده‌اند عبارتند از «ترکه‌های درخت البالو» از اکبر خلیلی در ۵۶۹ صفحه، «دره جدامیان» از میثاق امیرفجر در ۴۸۲ صفحه، «حکایت سواد» اثر شهیر لویکیلی در ۴۰۲ صفحه.

در رابطه با پرکارترین نویسندگان داستانهایی کوتاه جنگ می‌توان به ترتیب از رنجبرگل محمدی، محمد بکایی، سید محسن علامه، سید مهدی شجاعی و ابراهیم حسن بیگی نام برد. بدیهی است شدت و ضعف آثار این داستان‌نویسان از نظر ساختار داستانی متفاوت است.

اگر بخواهیم از آخرین رمانهای جنگ نیز که تا این تاریخ ثبت و ضبط شده‌اند نام ببریم، می‌توانیم «عشق سالهای جنگ» اثر حسین فتاحی (۳۶۳ صفحه)، «ریشه در اعماق» اثر ابراهیم حسن بیگی (۱۶۵ صفحه)، «اسیر زمان» و «باده کهن» اثر اسماعیل فصیح (به ترتیب ۲۱۴ صفحه و ۲۱۵ صفحه) را ذکر کنیم. البته بخش اعظم حوادث و وقایع رمان «اسیر زمان» در محدوده دوران انقلاب می‌گذرد.

در بخش کودکان و نوجوانان نیز حدود ۲۹۰ شناسه داستان کودک ضبط شده است: سال ۱۳۶۰ با انتشار چهار رمان و سالهای ۱۳۵۹، ۱۳۶۱، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹ و ۱۳۷۰ هر کدام با انتشار سه رمان از پرکارترین سالهای داستان بلند یا رمان‌نویسی جنگ برای نوجوانان بود. از پرکارترین داستان‌نویسان جنگ برای گروه سنی نوجوانان می‌توانیم از این افراد نام ببریم: رضا شیرازی با نوزده داستان کوتاه، احمد دهقان با هجده داستان کوتاه تحت عنوان «حکایت‌های جنگ» و محسن پرویز با پانزده داستان.

حجیمترین رمان نوجوانان که تاکنون منتشر شده است «عقابهای تپه ۶۰» از محمدرضا بایرامی با حدود ۲۱۴ صفحه و در درجه دوم «آتش در خرمن» از حسین فتاحی که حدود ۱۴۰ صفحه است.

کتاب شناسیهایی که تاکنون کار تحقیق و تدوین آنها پایان یافته به این شرحند:

۱. کتابنامه داستانهایی کوتاه، بلند و رمان جنگ ایران و عراق از سال ۱۳۵۷ لغایت سال ۱۳۷۳ دربرگیرنده فهرست داستانهایی جنگ گروه سنی بزرگسالان، گروه سنی کودکان و نوجوانان و نقدشناسی داستانهایی جنگ و بخش داستانهایی جنگ در آینه آمارها و نمودارها.

۲. کتاب شناسی توصیفی همه داستانهایی کوتاه جنگ از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۳۷۳ در گروه سنی بزرگسالان.

۳. کتاب شناسی توصیفی داستانهایی بلند و رمان جنگ در گروه سنی بزرگسالان.

۴. کتاب شناسی توصیفی داستانهایی کوتاه، بلند و رمان جنگ ویژه گروه سنی کودکان و نوجوانان از سال ۱۳۵۹ - ۱۳۷۳

۵. کتابنامه و کتاب شناسی توصیفی داستانهایی کوتاه، بلند و رمان جنگ ترجمه شده به زبان فارسی (البته فقط بخش کتابنامه آماری آن آماده شد است).

■ آقای حداد به عنوان آخرین سؤال بفرمایید چه کسانی در این تحقیق به شما کمک کرده‌اند و چه مدت زمانی صرف این کار شده؟

□ همان طور که قبلاً هم گفتیم در مرحله اول کار که نتیجه آن به صورت یک جلد کتاب شناسی چاپ و منتشر شد محمدرضا محمدی پاشاک، محسن چشمی مؤمنی و علی اکبر والایی با ما همکاری می‌کردند ولی در مرحله تصحیح و تکمیل کتاب شناسی کار به صورت انفرادی انجام شد. کار تصحیح و تکمیل این کتابشناسی بلافاصله بعد از پایان «سمینار رمان جنگ» تا این تاریخ ادامه داشت یعنی حدود ۱۸ ماه. در رابطه با کتابنامه داستانهایی جنگ ترجمه شده به زبان فارسی نیز سه نفر با ما همکاری کردند: فاطمه مددپور از کتابخانه «حوزه هنری» و امیرفرشاد ابراهیمی، طیبه پناهی و فریبا خوشنویس از «کتابخانه ملی» که به سهم خودم از این همکاران تشکر و قدردانی می‌کنم. □